

ՀԱՆՔԻԱ ՏԱՍՈՐԵԱՅ

Գ. ՏԱՐԻ Ե. ՂԱԶԱՆ

1864

Թ. Ի. 78. ԱՊՐԵԼ 1

“ԽԱՄՈՒԼ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԻՆ ԼՈՅՍ Է, ԵՒ ՈՒՐ ՈՐ ԼՈՅՍ ԿԱՅ, ՀՈՆ ԿԱՅ ԿԱՅԻՆ
ՆԱԽԱՆԱՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԸ: Վ. ՀԻՒԿՕ

ԲՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Ճշմարիտ բարոյականութիւն.

Եւր հոգաբարձութիւն մը.

Պաշտօնական ծանուցում.

Աշխարհ.

Լե Միլիթարի.

Դուր հրապարակութիւն.

ՃՇՄԱՐԻՏ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ընդհանուր մարդկութեան խիղճը շատ ժամանակներէ ի վեր յայտնեց՝ մարդերու իրարու նկատմամբ ունեցած դիտար պարտաւորութիւնները՝ երկու հիմնական սկզբնական ճշմարտութիւններով, զորս քրիստոնէութիւնը արդի ժամանակներէ ժողովրդաց բարոյցը աւանդեց:

“Մի՛ ընէր ուրիշին ինչ որ ինչ ուրիշ որ ինչին ինչին եղած ըլլաւ:

“Ըրէ՛ ուրիշին ինչ որ ինչին որ ինչին եղած ըլլաւ”: (1)

Փիլիսոփայութեան պատմութիւնը ակներեւ կը ցոյցընէ թէ մարդկային մտքի զբաղում տուող արեւելեական խնդիրներուն մին՝ և անոնց ոչ նուազ վեհագոյնն է բարոյական խնդիրը:

Այլ և այլ երեւելի հանճարներ, Սոկրատէս սկսելով մինչև մեր օրերու փիլիսոփաները, յուզած են այս խնդիրը, և իւրաքանչիւր ոք իւր մը քին զօրութեան աստիճանին համեմատ քննելով այն ամէն տարրերը որոնք բարոյականը կը կազմեն,

մշակել հետեւութիւն հանած և նպատակ մը նշանակած է անոր:

Փիլիսոփայութեան երեք կարգի կը բաժնուին այս փիլիսոփաները:

Ոմանք, ինչպէս Դեմոկրիտ, Հիւլզըն, Ատամ-Սմիթ, այլ և այլ հետեւութիւններով բարոյականի սկզբունք նշանակեցին զգացումը (sentiment):

Ոմանք, ինչպէս Հօպ, Վօլտէյ, Տիտո և Հէյլէտիոս, և այլն, բարոյականին համար ուրիշ նպատակ մը չը ցուցնէին, բայց եթէ շահ (intérêt):

Ոմանք ալ, որք բազմաթիւ են և որոնք հոգեւորական փիլիսոփայութեան շահատակները կը համարուին, բարոյականի նպատակ նշանակեցին ինչ որ ինքնին բարի է, այսինքն բացարձակ բարին:

Բացարձակ բարին կընդունինք իբր բուն նպատակ բարոյականի որ կը կռիւն երկու յաւիտեական ճշմարտութեանց վրայ, Բնական (Օրէնք և Մարդկային Ազատութիւն):

Իմաստակ մը ստիպած էր զմեզ արձագանգը ըլլալու այս փիլիսոփայական ճշմարտութեան, և ուսմիկները որք սովորած չեն իրենց նախապաշարումներուն ներհակ դադափարներ մարտելու, իրենց քմացը համեմատ դատումով մը հակաբերատուական հետեւութիւն մը հանեցին մեր տուած արձագանգէն, և հաւաստի եմք թէ անոնք եթէ ԱճԻՐ դարու մէջ դանուէին, չայտի վարանէին մեղի հաւատաքնութեան ատեան մը հրաւիրելու՝ որպէս զի հոն հոգաբարձութիւն և կամ թէ, ով զի առէ, զուցէ ստիպուէինք կրօնամոլութեան խարոյկով լուսաւորելու մեր միտքը՝ իբր ժան Հիւս մը:

1. EMILE SAISSET. Manuel de philosophie. Morale. էրէ. 382.

Չարմանալի չէ այս՝ այնպիսի Հայերու կողմէ, որոնք մտածելու վեհ արհեստը չունին տալաւին, և որոնց կեանքը՝ որորանէն մինչև 'ի դամբարան՝ ուրիշ նպատակ չունի, բայց եթէ նիւթամուլութեան սա նշանաբանը. « Կէր, արբ և ուրախ լեր »:

Չենք զարմանար, այլ կը ցաւինք, երբ կը մտածենք թէ մենք այնպիսի ազգ մ'ենք, որու մէջ հայ ժէզուիթի մը, փիլիսոփայութեան թշնամի մը քուէ տուողներ կան:

Այլ ցաւինք, վասն զի մեր հակառակորդը ժողովրդային ազիտութիւնն է, որ ազատութեան ամենէն անողոք թշնամին և բռնաւորն է: Հիմա կը համոզուինք թէ Սթիւարթ Միլ կատարելապէս իրաւունք ունի եղեր Անգլիայի պէս ազատ երկրի մը ժողովուրդին համար ազատութեան վրայ զիրք յօրինելու՝ վտանգի զանգակը հնչելու և ազէտ ժողովուրդին սթափում տալու նպատակաւ:

Ուրիշ անգամ ըսած ենք և հոս ալ կը կըրկենք. Ազատութեան և բռնութեան այսինքն զիտութեան և ազիտութեան, լոյսին և մութին, բարին և չարին, մէկ խօսքով՝ ճշմարտութեան և մոլորութեան մէջ այս կռիւը կայ 'ի յաւիտենից անտի:

Թող ուղածին չափ խլտի նախապաշարումը. թող ուղածին չափ զինուի և շարժի ազիտութիւնը. ստոյգ է թէ յաղթողը միշտ խաւն է:

Իսէան որ մարդկային մտքի վսեմ ճգանց և ջանադրութեան նպատակն է, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ նոյն իսկ վերապական բացարձակ բարին:

Իւր աղբումը գրեթէ երկու դարէ ի վեր տարածուած է աշխարհիս վրայ և ամէն ուրեք լոյս կարձակէ:

Ուր որ կը ճառադայթի այս լոյսը, հոն յեղաշրջում մը կայ, որ յառաջագիմութեան մայրն է:

Յեղաշրջում սկզբունքներու և կարծիքներու. յեղաշրջում սովորութեանց և բարուց. յեղաշրջում ընտանի և քաղաքական կեանքի. յեղաշրջում ամէն տեսակ երկրային և երկնային հիմնադրութեանց. յեղաշրջում անցեալին, ներկային և ապագային:

Ուր որ կը շողայ այս լոյսը, հաւատարմութիւն և բնականօրէն ամէն մթութիւն, ամէն կասկած կը փարատի, և մարդկութիւնը կսկսի անատեն ըմբռնել թէ ինչ կը նշանակէ այն մոգական բառը, որ է քաղաքակրթութիւն, և որու սլաշտօնն է ոչ միայն շինել, այլ նաև քանդել:

Ուր որ հնութիւններ կան, հոն նորաշինու-

թեան անհրաժեշտ թէութիւնն է քանդում:

Քաղաքակրթութեան սլաշտօնն է լուսաւորելու միանգամայն սպառել: Լուսաւորութիւնը տեսանելի է, իսկ սպառումը անտեսանելի և ցաղանի է (1):

Քաղաքակրթութեան այս սպառիչ զօրութեանը համեմատ կը փլուի ինչ որ խարխուլ է և կիսաւեր, կը փարատի և կանհետի ինչ որ մութ է, կը փրտտի ինչ որ փտած է, և կը թաղուի ինչ որ անգիտելի մ'է՝ անցեալը իբր կափառիչ ասոր վրայ զոյցուելով:

Այս ամէն նորոգութեանց, փոփոխութեանց և քանդումներու համար կայ մէկը որ անդադար կը շարժի, կը քայլէ և կը գործէ՝ հնազանդելով դեռագոյն իշխանութեան մը:

— Ո՛վ է այս մէկը.

— Մարդուս ազատ կամքը.

— Ո՛վ է այն գերագոյն իշխանութիւնը որ կառաջնորդէ զայն:

— Բնական օրէնքը:

— Ի՞նչ է բնական օրէնքը.

— Բնական օրէնքը այն գերագոյն և իմացական իշխանութեան կամքն է, որոյ համեմատ կը կառավարուի տիեզերքը և ընդհանուր մարդկութիւնը:

Բնական օրէնքը ազիտութեան համար բառ մ'է, իսկ մասնողներու համար՝ անհունութիւն մը:

Բնական օրէնքը երկու է. Ֆիզիկական և բարոյական: Պէտք է որ մեկնուի այս, որպէս զի շլամիտք հասկնան թէ ինչ ըսել կուզենք այդ խօսքով:

Ֆիզիկական օրէնքին համեմատ կը կառավարուի տիեզերքը, և իւր արձանագրութիւնն է բնութիւնը, ուր մարդկային միտքը կարելի եղածին չափ կը քննէ և կը սորվի նոյն օրէնքին արամագրութիւնները և ոգին:

Բարոյական օրէնքին համեմատ կը կառավարուի մարդկութիւնը, և անոր արձանագրութիւնն է մարդուս խիղճը, որն որ անոր կը յայտնէ նոյն օրէնքին բարոյական ճշմարտութիւնները և ոգին:

Ինչպէս Ֆիզիկական օրէնքը ոչ թէ այս կամ այն աշխարհի, այս կամ այն երկնային մարմնի՝ այլ ընդհանուր տիեզերաց համար հաստատուած է, նոյնպէս բարոյական օրէնքն ալ ոչ թէ մարդ-

1. La civilisation éclaire, ceci est le fait visible; et en même temps elle consume, ceci est le fait mystérieux. VICTOR HUGO.

կային այս կամ այն բաղմունքներն՝ այլ ընդհանուր մարդկութեան համար հաստատուած է :

Տիեզերքը, այսինքն ամէն շնչաւոր և անշունչ, գործարանաւոր ու անգործարան էակները հնազանդելով այս օրինաց զոր ոչ կը ճանչնան և ոչ ալ կրնան փոփոխել, կուրօրէն կը մղուին դէպ ի իրենց նպատակը, որու ինչ ըլլալը նոյնպէս չեն գիտեր, և ուր իրենց ձեռքը չէ մղուիլ կամ չմղուիլ :

Իսկ մարդս բոլոր այս տիեզերքին էակներէն կը տարբերի՝ գերազայն և իւր մարդութեան յայտարար կրկին նշանադիր մ'ունենալուն. որ է Ազատութիւն և Բանաւորութիւն :

Մարդս իւր ազատութեամբը կրնայ հնազանդել կամ չհնազանդել բնական այսինքն բարոյական օրէնքին, և բանաւորութեամբը գիտնալով իւր ճակատագրին ինչ ըլլալը և ունենալով տեսիլ մը գերազայն բարութեան վրայ որ բարոյական օրէնքին էութիւնն է, կրնայ իւր հոգեւոր ճակատագիրը ինք որոշել և նպատակ մ'ընտրել :

Իւր ազատ կամքը՝ որ կը շարժի և կը յառաջանայ, երկու ճամբայի առջև կը դառնուի, և երկուքին վերջն ալ մէյմիկ տարբեր նպատակ դրառնուով, կրնայ ուղեւորել որ ճամբայէն որ ուղէ :

Մարդկային կեանքի այս ուղեւորութեան թէութեանց ամբողջութիւնը կանուանի բարոյական, որն որ, ինչպէս կըսէ Ամտէ Ժադ, «Ազատութեան տիեզերական օրինաց գիտութիւնն է» :

Գիտութիւն բարիին և չարին : «Գիտութիւն բնական օրինաց և հոգեւոր ազատութեան յարաբերութեան» : Եւ ստուգիւ առանց ազատութեան և առանց բնական օրէնքի բարոյականութեան պէտքը անդամ զգալի չէ :

Ժիւլ Միմն յետադայ կերպով կը նշանակէ փիլիսոփայական բարոյականին սկզբունքները :

«Մարդս ազատ ստեղծուած է, ուրեմն ա»
«նիկա կը պարտաւորի պահել և բարգաւաճել»
«իւր ազատութիւնը» :

«Ազատ է անիկա. ուրեմն իւր վերելք կայ»
«բնական օրէնք մը որ կը պարտաւորէ (obliger)»
«անոր ազատութիւնը՝ առանց բռնադատելու» :

«Այս երկու սկզբունքներուն վրայ կը դիմեն ԲՈՒՐ ԲԵՐՈՅԱՆՆԵՐ» :

«Ինչ որ ճշմարիտ է մարդու համար՝ ասիւ»
«կա իբր անհատ նկատուելով, հարկաւորապէս»
«ճշմարիտ է նաև մարդկութեան և ամէն պէտքի»
«մարդկային ընկերութեան համար» :

«Այն մարդկային ընկերութիւն որոնք է ա»

շար ըլլայ և հնազանդի բնական օրէնքն (1)» :

Ամանիայի փիլիսոփաներուն ամէնէն երեւելին, Գանթ, իւր նրբամտութեամբը անժխտելի կերպով կապացուցանէ թէ բնական օրէնքը ինչպէս կը պարտաւորէ մարդուս ազատ կամքը՝ առանց բռնադատելու :

Օրինակ մը.

Բանաւորութեամբս կըմբռնեմ թէ ամէն ազատ էակ բարոյապէս պարտաւորեալ է ընելու ինչ որ բարի է, ոչ թէ բարեգործութեանը համար մասնաւորապէս տրիտուր մ'ընդունելու, այլ բարոյական օրինաց հնազանդելու այսինքն բնական օրէնքին սիրելու համար ինչ որ բարի է :

Տղէտ մը կը տեսնեմ, և ժամանակս զոհելու յանձնառու ըլլալով կը զիջանիմ սորվեցունելու անոր ինչ որ չգիտեր : Ազատ էի յանձնառու ըլլալու կամ չըլլալու : Ազատ կամքս ինչո՞ւ նախապատիւ համարեց յանձնառու ըլլալը. — Վասն զի միտքովս ըմբռնեցի թէ իմ նմանիս բարութիւն մ'ըրած պիտի ըլլամ. ուսկէ յայտնապէս կը տեսնուի թէ բարիին (bien) տեսիլն էր իմ կամքս յանձնառու ըլլալու պարտաւորողը՝ առանց բռնադատելու, վասն զի կրնայի նաև յանձնառու չըլլալ՝ նոյն տեսիլը ունենալէս ետքն ալ :

Վ.Ե.Բ. Ե.Մ.Բ. Բ.Մ.Բ.

ՆՈՐ ՀՈԳԵՐՈՅԱՆՆԵՐ

Քանի մը ժամանակէ ՚ի վեր Իզմիրի թէ պարոյներուն և թէ ուրիշ ազգային հաստատութեանց համար նորանոր կարողութիւններ և փոփոխութիւններ կը նշմարուին, որոնք իրերու լաւագոյն վիճակ մը կաւետեն և ուրախութիւն կուտան մեզ՝ ապագային նկատմամբ :

Ստոյգ է թէ ազգասիրական շարժումի արդիւնք են անոնք. այլ ստոյգ է նաև թէ այս շարժումը ան ատեն միայն աւելի գովելի է երբ կը շարունակուի և արդիւնքն ալ լիօրէն կը տեսնուի : Մարմին մը կայ որ հիւանդ է և զոր կուզենք բուժել : Այս գիտաւորութեամբ նախ կաշխատինք հիւանդութեան պատճառը գտնել ու անհետել, որպէս զի հետեւութիւնն ալ վերնայ : Այս բար-

ձուժը քաջողջութիւն չնշանակէր՝ այլ կենթադրէ, և այն՝ ոչ թէ ներկային այլ ապագային մէջ։ Յարատեւութեամբ և հաստատութեամբ պէտք է տալ նաեւ այն սնունդները, որոնք հիւանդութեան պատճառին և հետեւութեանց բարձմանէն ետք՝ մարմինին խանգարուն առողջութիւնը պիտի վերահաստատեն։ Բժիշկը անատեն և միայն անատեն դովելի է և արժանի հասարակաց համարման և շնորհակալութեան։ Ուստի առ այժմ կոպաններ որ ապագան հաստատէ ինչ որ յոյս մ'է տակաւին։

Տեսնուած կարգադրութեանց և փոփոխութեանց մէկն ալ Հնիփսիմեանց վարժարանին համար նոր հոգաբարձութեան մը կազմութիւնն է, հոգաբարձութիւն մը, որ նոր է իւր տեսակին մէջ՝ իդական սեռէն բաղկանալուն համար և որոյ անվարձութիւններն են։

Տիկնայք. Տեղբանուհի Ս. Կոստանդեան.

Լիւիա Ս. Զէլիքեան.

Գայիանէ Յ. Սվազլեան.

Օրիորդ, Կիւլա Պ. Գաղտաղլեան.

Գեղեցիկ սեռի կրթարանի մը հոգաբարձութեան համար գովելի անօրինութիւն մ'է այս և՛ ինչպէս ըսինք արդէն՝ նոր իւր կազմութեան տարերացը նկատմամբ։ Ամէն նորութիւն սովորաբար իւր պաշտպանն ալ ունի, հակառակորդն ալ։ Ներելի է ուրեմն կարծել թէ այս ալ իւր հակառակորդները պիտի ունենայ՝ եթէ ոչ լոյսին գէթ մութին մէջ պահուած, զուցէ նաեւ առիթ տայ ոչ միայն թեթեւամիտներու, այլ նաեւ տեսակ մը զէվզէկուհիներու չարաշուշ մրմնջումներուն և բամբասումներուն։ Հոգ չէ այս։ Հոգաբարձութեան համաստալուք անվարձութիւնները եթէ աշխատին իրենց պաշտօնին փափկութիւնը պահելու և թաղական խորհրդոյ ու Ոստիմական Օդակական Ժողովին յոյսը պսակելու, պղտի ծառայութիւն ըրած չպիտի ըլլան ազգին։

Տեղ մը կարգացած եմ, — առանց յիշելու թէ ուր, — յետագայ աղիւրդ։

“Մանչ աղայ մը կրթելով քաղաքացի մը”
“կը շինենք. իսկ աղջիկ մը կրթելով ընտանիք”
“մը կը կազմենք”։

Ըհա Հնիփսիմեանց և ամէն ուրիշ աղջիկներու դպրոցաց նպատակն ալ այս ըլլալու է, և հոգաբարձութեան ջանադրութիւններն ալ պէտք է որ դէպ'ի այն նպատակը ձգտին։

Երբ նպատակը կը նշմարուի և կը նորոգուի, հոն հասնելու համար կրնան դիւրութեամբ գտնուիլ

նուրի նաեւ միջոցները, և դժուարութիւնը կը մնայ միայն ասոնց դորձադրութեան մասին։

Հայ աղջիկները իրենց կեանքը անարէներու մէջ պարելով և ընկերութեանց մէջ սեթեթեթելով անցնելու, կամ քովէ քով դալու ժամանակ իբր լեզուագէտ թուրախօրէն օտար լեզուի բառեր արտասանելու համար դպրոց երթալու չեն, այլ երիտասարդի մը երջանկութիւն տալու և անոր ցիւեանս ընկերուհի, տան մը տնտեսուհի և զաւակաց առաքինի մայր ու վարժուհի ըլլալու նպատակաւ իրենց քնքուշ մատերը մեղմով սեւելու և իրենց անտիութեան օրերն ալ դրասեղաններու վրայ նստելով անցունելու են։

Օտար լեզու ըսինք և միտքերնիս բան մ'ինկաւ։ Հնիփսիմեանց վարժարանին մէջ Կարճեա կարճ նոր կարգադրութեան անդամ ֆրանսերէն կարգադրու սկսած են։ Օարմանալին այն է որ այս պատանուհիներուն մէջ նաեւ իրօք ֆրանսերէն գիրք կարդալու և լեզուն սորվելու նպատակ ունեցող մէկ երկու հոգի կը գտնուին եղեր։ Եթէ ժամ յառաջ այս ծաղրելի անպատեհութեան առաջը չառնուի, — և նորակազմ հոգաբարձութեան ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք անոր վրայ, — զուր տեղը ազգը կ'իրթ և ուսումնասէր աղջիկ կսպասէ դպրոցէն։

Կայ ուրիշ գլխաւոր կէտ մ'ալ, որ է անպիտան փառքեր որոնք որ իրենց չափը կը մոռնան անհնազանդութեամբ կամ այլ և այլ թեթեւութիւններով։

Ուսումնական Օդակական Ժողովը եթէ նաեւ այս վարժարանին համար կանոնադրութիւն մը չենէ և ուսման եղանակին մէջ փոփոխութիւններ ու նոր կարգադրութիւններ ընէ, ինչպէս որ ընելու տրամադրութիւն ունենալն ալ արդէն ըսած ենք, անատեն իրաւունք կուենանք դոհացուցիչ արգիւնք սպասելու։

Յետագայ ծանուցումը Պատրիարքարանի կողմէ կը զրկուի մեղ և 'ի պաշտօնէ կառաջարկուի Ծառի մէջ հրատարակել զայն։

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒՅՈՒՄ

Եսկէ իննսուն տարի առաջ Հնդկաստանի մէջ վախճանեալ հայազգի Խոճա Ղազար Գրեգորեանի թողած ժառանգութեան Տաճկաստանի

մէջ զանուող ժառանգաց ինկած բաժնին մէկ մաւսը Մարկոսեան Մեծ. Գրիգոր Եփէնտիին միջնորդութեամբ ձեռք բերուած ըլլալով և սոյն մասին օրինաւոր ժառանգաց մէջ արգարութեամբ բաժանումը Բ. Դոնէն Լզգային Վարչութեան յանձնուած ըլլալով՝ Լզգային Վարչութիւնը յիշեալ ժառանգաց ներկայացման համար վեց ամիս պայմանաժամ օրոշեց, այս օրէն սկսեալ:

Հետեաբար՝ սոյն պաշտօնական յայտարարութեամբ կը ծանուցանէ բոլոր ազգայնոց որ՝ ուր որ յիշեալ խօճա Ղազար Գրիգորեանի օրինաւոր ժառանգները կը գտնուին, մինչև առաջիկայ Սեպտեմբեր ամսոյ 28-րդ օրը կամ անձամբ և կամ փոխանորդաբար ներկայանան Լզգային Պատրիարքարանը և իրենց անունը արձանագրել տան և իրաւունքնին հաստատեն:

Իւրաքանչիւր ժառանգ պէտք է որ օրինաւոր վաւերացիրը ձեռքը ներկայանայ, և ով որ անձամբ չ'կրնար ներկայանալ՝ փոխանորդ կարգելու ըլլայ, իր ստորագրութեամբը հաստատեալ և տեղւոյն Լզգային Վարչութեան կողմէն վաւերացեալ փոխանորդադրով մը ներկայացնէ զայն:

Վերջիշեալ պայմանաժամը լրանալէն ետքը՝ ժառանգութեան բաժանումը պիտի ըլլայ օրինաւորապէս Լզգային Վարչութեան միջնորդութեամբ, և անկէ ետքը որ և է պահանջմունք այս մասին անվաւեր և անընդունելի պիտի համարուի:

28 Մարտ 1864

Ի Պատրիարքարանի Հայոց

Կ. Պօլիս

ԱԶԴԱՅԻՆ

Յարգի անձերու կողմէ երկու նամակ կուղղին մեզ Դասիկէ մէջ հրատարակուելու համար: Դասիկէ ազգային դործերու վրայ կը խօսի՝ դէպքերը խորհրդածութեան նիւթ ընելու և ոչ թէ զանոնք երկարօրէն նկարագրելու համար: Ուստի ներումն կը խնդրենք նամակագիրներէն երեւց խնդիրը մեր ժեշտու համար: Սակայն արժան կը դատենք համարու կերպիւ յայտնել այս նամակներուն պարուհակութիւնը, որոնց մին Լզգիսարէն և միւսը Մանիսէն է:

Առջի նամակը մասնաւորապէս շնորհակալութիւն կը յայտնէ վիճակիս առաջնորդական փոխանորդ Գերապատիւ Տ. Յակոբոս վարդապետին նը-

կատմամբ, որն որ մօտեցաւ այն կողմի հայերուն մէջ ծագած ծանր երկպառակութեան առաջըր առնելու և խաղաղելու յաջողութեւ իւր ազգասիրական ընթացքովը ու խոհեմութեամբը:

Երկրորդը նոյնպէս երախտագիտական զգացումներ կը յայտնէ՝ նոյն ազգասէր կրօնաւորին համար, որն որ Լզգիսարէն դառնալու ժամանակ Մանիսա հանդիպեր, տեղւոյն դայմադամին և Յունաց հոգեւոր հովիւին այցելութիւն ըրեր ու փոխադարձը ընդունել է, նաև քանի մը ազգային տնօրինութիւններ և կարգադրութիւններ ըրեր է Թաղական Խորհրդոյ, Բնակեցասիրաց ընկերութեան և Թանգարանին նկատմամբ: Կամակարկը շնորհակալ է նաև պատուարժան Տէր Յակոբ Պալապանեան քահանայէն, որ հաճեր է ութ հատոր գիրք պարգեւելու նոյն Թանգարանին:

ԼԵ ՄԵԶԻՐԱՅԼԸ

ԳՐԻԳ. Ը. ՖԵՆՏԻՆ

Հանրախօսի դասը:

(ՏԵՄԵՐ - 77)

Այս ամէնը այնչափ բուռն և այնչափ տարօրինակ կերեւար անոր որ յանկարծ աննկարագրելի շարժում մ'ունեցաւ անիկա, այնպիսի շարժում մը որու ոչ ոք իւր կեանքին մէջ երկու կամ երեք անգամէն աւելի կենթարկի, որն որ խղճին տեսակ մը ջղանձգութիւնն է որով սրտին ամէն երկբայութիւնները կը յուզին, որու բաղադրութիւնն է հեղնութիւն, ուրախութիւն և յուսահատութիւնը և զոր կրնանք անուանել ներքին քրքիշ մը:

Յանկարծ մոմը վառեց:

— Բայց ինչ է այս, ըսաւ իւրովի, ինչ կայ վախնալու, այսպէս մտածելու ինչ պատճառ ունիմ, ահա ալ ազատած եմ! ամէն բան լինցաւ: Մի միայն մէկ բաց դուռ ունէի, ուսկի իմ անցեալը կրնար դուռս ելնել և կեանքիս մէջ ներկայիլ ահա այս դուռն ալ մշտնջենաւորապէս գոյութեցաւ!

Սա ժամէրը որ զիս անհանգիստ կընէր այսչափ ժամանակէ ի վեր, սա անհանգիստ բնազդումը որ կարծես ով ըլլալս դուշակած էր, որ իրօք գիտցած էր ով ըլլալս և որ ամէն ուրեք ստուերէս չէր բաժնուեր, սա որսի սարսափելի շունը որ

Վիշտ իւր աչքը վրաս տնկած կը սպասէր, ահա ալ ուրիշ ճամբայ մը բռնեց, բոլորովին զբաղեցաւ՝ ուրիշ որսի մը հետքը գտնելու համար։ Ալ այս առհաստակ զոհ է անիկա, զիս հանգիստ պիտի թողու, վասն զի իւր լիան Վալթանը գտաւ և ձեռքին մէջն է։ Ո՛վ զիտէ, հաւանական է թէ նաեւ քաղքէն կը հեռանայ բոլորովին։ Ե՛ւ այս ամէնը առանց իմ կամքիս եղաւ, ե՛ւ այս դործին մէջ ամենեւին մատ չունիմ։ Ապա ուրեմն ի՞նչ դժբաղդութիւն կայ ասոր մէջ, եթէ մէկը զիս տեսնելու ըլլայ, Աստուած վկայ, պիտի կարծէ թէ մեծ աղէտք մը հասած է զլուսս։ Վերջապէս եթէ մէկու մը համար գէշութիւն մը պիտի ըլլայ, յանցանքը ամենեւին իմն չէ։ Այս ամէնը ընողը Աստուծան է, յայտնի է ուրեմն թէ անիկա այսպէս կը կամի։ Միթէ իրաւունք ունիմ շփոթելու ինչ որ կը կարգադրէ Աստուծանմութիւնը։ Հիմա ի՞նչ է իմ ուղածս, ինչո՞ւ ուրեմն կը խռնուիմ այս պիտի գործի մը։ Ինծի հետ վերաբերութիւն չունի այն։ Ի՛նչ, տակաւին զոհ չեմ, բայց ասկէ աւելի ի՞նչ պէտք է ուրեմն ինծի, քանի որ ահա կունենամ այն ապահովութիւնը, որ այնքան տարիներէ ՚ի վեր իմ ընտրած նպատակս, զիշերնէն ըստ երազը և Աստուծոյ ըրած աղօթքներուս առարկան էր։ Աստուած այսպէս կը կամի, և ամենեւին չեմ կրնար հակառակիլ անոր կամաց։ Եւ ինչո՞ւ այսպէս կը կամի Աստուած։

— Որպէս զի շարունակեմ ինչ որ սկսայ, որպէս զի աղէկութիւն ընեմ, որպէս զի օր մը մեծ և քաջալերիչ օրինակ մ'ըլլամ, որպէս զի ըստած ըլլայ թէ վերջապէս սակաւ ինչ երջանկութիւն գտնուեցաւ այն ապաշխարանքին մէջ զոր կրեցի և այն առաքելութեան մէջ որու ծոցը վերադարձայ։ Ստուգիւ չեմ զիտեր թէ ինչո՞ւ քիչ մ'առաջ վախցայ սա բարեսիրտ ժողովրդապետին տունը մտնելու և ամէն բան անոր պատմելու, և անորմէ խրատ առնելու. անշուշտ անիկա ալ ինծ պիտի խրատէր ընել ինչ որ կուզեմ ընել։ Ա՛լ որոշեցի. թող տամ որ գործը ինչպէս ուզէ այնպէս ըլլայ, թող բարին Աստուած ընէ ինչ որ կը կամի !!

Անիկա իւր խղճին խորերուն մէջ իւրովի այսպէս կը խօսէր՝ ծուռելով անոր վրայ որն որ կրնար բուն իսկ իւր անդունդը անուանիլ։

«Աստած աթոռէն ելաւ և սկսաւ սենեակին մէջ երթնելու. — Ո՛հ, ալ պէտք չէ մտածել ասոր վրայ, ըսաւ։ Ահա որոշեցի ինչ որ պիտի ընեմ! — Բայց այս որոշումէն ետք փոխանակ ու-

րախութեան՝ տրտմութիւն մ'եկաւ իւր վրա՛ն։ Ինչպէս որ անկարելի է արդիւնէլ ջուրերուն դէպ ՚ի ծովեզրը վերադառնալ, նոյնպէս ալ անկարելի է արդիւնէլ միտքին դադափարի մը վրայ վերահաստատուիլ։ «Աստուծան համար ջուրերու մակընթացութիւն կանուանի այս, իսկ յանցաւորի մը համար խղճի խայթ։ Աստուած կը ծփէ հոգին ինչպէս ովկիանոսը։

«Բանի մը վայրկեանէ ետք կամայ ակամայ վերջտին սկսաւ այն տխուր խօսակցութիւնը, որու մէջ խօսողն ալ, ունկնդիրն ալ ինքն էր, և ուր անիկա կըսէր ինչ որ կուզէր չըսել, կը լսէր ինչ որ չէր ուզէր լսել՝ հպատակելով այն զաղտնի զօրութեան որն որ կըսէր անոր. «Մտածէ՛, ինչպէս երկու հազար տարի առաջ ալ դատապարտեալի մը կըսէր. «Բայլէ՛։

.....

Այս խօսակցութեան մէջ իւր ըրած որոշումին նկատմամբ ինքնին հարցումներ ըրաւ, և ՚ի վերջոյ խոստովանեցաւ թէ ինչ որ կարգադրած էր իւր մտքին մէջ, հրէշային կարգադրութիւն մ'էր և թէ թողուլ որ գործը ինքնին ըլլայ ինչ որ պիտի ըլլայ, թողուլ որ բարին Աստուած ընէ ինչ որ պիտի ընէ, ոչ այլ ինչ էր թէ ոչ սարսափելի ընթացք մը։ Թողուլ որ կատարուի ճակատագրին և մարդերու այս վրիպումը, ոչ միայն չարիքիւ զայն այլ նաեւ իւր լուծեամբը հաւանիլ և հաճիլ անոր կատարմանը, վերջապէս բան մը չընել, ո՛հ, ամէն բան ընել էր այս, վասն զի կեղծ անարժանութեան մը յետին աստիճանն էր այն, վասն զի անարդ, վատ, դաղտնի, զձուձ և սոսկալի ոճրագործութիւն մ'էր այսպիսի լուծիւն և անտարբերութիւն մը։

Ութ տարիէ ՚ի վեր առաջին անգամն էր որ թշուառ մարդը չար խորհուրդի մը և չար գործողութեան մը դառն ճաշակը կառնուր։

Անախորժութեամբ մը դուրս տուաւ այս դառնալի ճաշակը։

Ինքզինքը հարցուփորձելու սկսաւ դարձեալ և անաչառապէս նոր հարցուց թէ ինք ինչ հաւկըցած էր սա խօսքէն։

«Ապատակիս հասայ», խոստովանեցաւ թէ իրօք իւր կեանքը նպատակ մ'ունէր։ Բայց ինչ էր այս նպատակը. միթէ իւր անունը պահէ՞ն էր. միթէ ոստիկանութիւնը խաբէ՞ն էր. միթէ՞ այս պիտի պղտիկ բանի մը համար ըրած էր ինչ որ ըրած էր. միթէ՞ չունէր ուրիշ նպատակ մը, որ վեհ էր և ճշմարիտ։ Այս վեհ և ճշմարիտ նպա-

տակն էր աղատել՝ ոչ թէ իւր անձը՝ այլ հոգին, վերստին բլլալ պատուակիր և բարի. մանաւանդ արդար մը. վասն զի միթէ այս չէր անոր ալ միշտ ուղածը, միթէ եպիսկոպոսն ալ նոյնը պատուիրած չէր իրեն: — Ի՛նչ, իւր անցեալին գուռը զոցե՛լ, բայց այսպիսի անարժան ընթացքով մը վերստին պիտի բանա՛ր զայն, բայց այսպէս վարուելով կըրկին զող մը պիտի ըլլար ինք, եւ գողերուն՝ ամէնէն ատեն, վասն զի ուրիշ մը հուծիւնը, կեանքը, հանդստութիւնը և լոյսը պիտի գողնա՛ր, դարձեալ մարդասպան մը պիտի ըլլար, վասն զի թշուառ մարդ մը պիտի սպաննէր, բարոյապէս պիտի սպաննէր՝ տալով անոր այն սարսափելի և կենդանի մահը, այն բացօթեայ մահը, որ կանուանի թիաժարութիւն (baigne): Ընդհակառակն անիկա կը պարտաւորէր երթալ և անձնատուր ըլլալ, աղատել այն մարդը՝ որու զխուռն վերեւը այսպիսի տխուր սխալումի մը հարուածը կսպսէր, վերստին առնուլ իւր անունը, ի պարտաւորութենէ ստիպեալ վերստին ժան Վալժան ստրուկը ըլլալ: Ահա այսպէս կրնար կատարուիլ իւր վերակենդանութիւնը և մշտնջենաւորապէս փակուիլ այն դժոխքը ուսկէ ելած էր, վասն զի առերես կրկին հոն մտնելը իրապէս անկէ աղատի՛լ էր:

Պէտք էր որ ընէր այս ամէնը, վասն զի եթէ չընէր, իւր կենացը մէջ բան մ'ըրած չպիտի ըլլար: Իւր ամբողջ կեանքը անօգուտ և կորսուած պիտի ըլլար: Անտան պիտի ստիպուէր ըսելու: Ինչի՛ կը ծառայէ կեանքս: Կզգար անիկա թէ եպիսկոպոսը հոն էր, թէ եպիսկոպոսը մեռնելովը աւելի ներկայ էր իւր առջև, թէ եպիսկոպոսը ուղղակի իրեն կը նայէր, թէ այսուհետեւ քաղաքապետ Սատըլինը իւր բոլոր առաքինութիւններովը հանդերձ ատելի և զգուշելի պիտի երեւար անոր, և թէ թիապարտ ժան Վալժանը անոր առջև սքանչելի ու անարատ պիտի ըլլար: Թէ մարդիկ իւր դիմակը՝ այլ եպիսկոպոսը իւր դէմքը կը տեսնէր: Թէ մարդիկ իւր կեանքը՝ այլ եպիսկոպոսը իւր խիղճը կը տեսնէր: Պէտք էր ուրեմն Արքայ երթալ, ուր պիտի տեսնուի Շան Սաթիէօյի դատը, աղատել կեղծ ժան Վալժանը և յայտնել բուն ժան Վալժանը: Բարէ, զոհողութիւններու ամէնէն մեծը, յաղթութիւններու ամէնէն կոկոնդին էր այս, վերջին քայլ մը, զոր պէտք էր առնուլ: Զաւաղի՛ ճակատագիր. մարդերու առջև վատահամբաւութեան շապիկը վերստին հագուելով միայն պիտի կրնա՛ր Աստուծոյ առջև սուրբերու դա՛նը անցնիլ:

— Ուրեմն, ըսաւ իւրովի, այսպէս պէտք է

վարուիմ. պէտք է որ պարտքս կատարեմ և աղատեմ այս մարդը:

Այս խօսքերը բարձրաձայն արտաբերեց առանց նշմարելու թէ խիստ բարձր կը խօսէր: Իւր տոմարները առաւ, հաշիւները ճշդեց և կարդացրեց: Վեղութեան մէջ գտնուող քանի մը պղտի վաճառականներէ ունեցած առնելիքներուն ցանկը կրակը նետեց, Ատքը նամակ մը դրեց և կնքեց, որու պահարանին վրայ սա հասցէն զրուած էր:

Այսպէս Լաֆֆլէ, «Եղանակ».

Բարի. Արքայի փառքը

Վամակը դրոյանը դրաւ ու վերստին սկսաւ քայլելու: Իւր մտախոհութիւնը մի և նոյն առարկային վրայ կը շարունակուէր. յայտնապէս կը տեսնէր անիկա իւր պարտաւորութիւնը լուսեղէն տառերով զրուած, որոնք աչացը առջև կը շողային և իւր նայուածքին հետ կը շարժէին:

Վնա՛, յայտնէ՛ ո՛վ ըլլալ, անշուստ եղի՛ր:

Վոյնպէս կը տեսնէր անիկա այն երկու դաղաբարները, և առոնք կարծես թէ զգալի ձևերով անոր առջև կը շարժէին, որոնք մինչև հիմա իւր կենաց կրկին կանոնն եղած էին. Պահել իւր առնուն, սրբել իւր հոգին: Առաջին անգամն էր որ այս երկու գաղափարները բոլորովին որոշուած կերակային իրեն, և ինք կը տեսնէր զանոնք իրարմէ զանազանող տարբերութիւնը:

Կը հաւանէր անիկա թէ այս գաղափարներուն միւս հարկաւորապէս բարի էր, մինչդեռ միւսը կրնար յուր ըլլալ. թէ առաջինը նոյն իսկ նուիրումն էր, իսկ երկրորդը անձնականութիւնը. թէ միւս կըսէր. Էնիք. և միւսն ալ. եւ. թէ միւս լոյսէն կը ծաղէր, իսկ միւսը խաւարէն:

Երկուքն ալ կը կուռէին և ինք կը տեսնէր այս կուռը: Որչափ աւելի կը մտածէր, այնչափ աւելի կը մեծնային այս երկու գաղափարները, որոնք հիմա տխրանեան հասակներ ունէին, և ինք կը կարծէր տեսնել թէ աստուածուհի մը և տիտանուհի մը (géante) մութին և լոյսին մէջ կը կուռէին իւր ներսը, այսինքն այն անհունութեան մէջ, որու վրայօք քիչ մ'առաջ խօսեցանք:

Բոլորովին ահ ուզողն մէջ էր անիկա, այլ այնպէս կը կարծէր թէ յաղթանակ կանգնողը բարի գաղափարն էր:

Կզգար թէ իւր խղճին և ճակատագրին միւս վաճառական վայրկենին կը մօտենար. թէ եպիսկոպոսը իւր նոր կեանքին առաջին կերպարանը նշանակած էր, և թէ այս Շանմաթիէօն ալ երկրորդը:

կը նշանակէր : Մեծ ճղնաժամէն ետք մեծ փորձութիւնն էր այս :

Իւր յուզումը՝ վայրկեան մը հանդարտելէն ետք՝ սակաւ առ սակաւ կը սաստկանար : Հազարու մէկ խորհուրդներ կանցնէին մտքին մէջէն, այլ անընդհատ իւր որոշման մէջ զանիկա ևս առաւել կը հաստատէին :

Վայրկեան մ'ըսաւ իւրովի, թէ դուցէ ինք մեծ կարեւորութիւն կուտար զործին, թէ վերջապէս այս Շանմաթիէօն համակրութեան արժանի չէր, թէ ի վերջոյ զող մ'էր անիկա :

Յետոյ ինքն իրեն պատասխանեց. Լեթէ այս մարդը իրօք քանի մը խնձոր գողցած է, ամիսուան մը համար պիտի բանտարկուի : Միամենայ բանտարկութեան մը և թիապարտութեան մէջ ահագին տարբերութիւն կայ : 'Եսե ո՞վ դիտէ անոր ատանկ բան մը գողցած ըլլալը, միթէ՞ ապացուցուած է այն : Դան Վալժան անունը կը ճնշէ զանիկա և կարծեմ ապացոյցի կարօտութիւն չթողուր : Միթէ թաղաւորին գործակալները միշտ այսպէս չն՞ վարուիր : Ար կարծեն թէ գողցաւ անիկա, վասն զի դիտեն թէ վազեմի թիապարտ մ'է :

Ուրիշ վայրկեան մ'ալ մտածեց որ եթէ ինք զինքը յայտնելու ըլլայ, դուցէ իւր գիցազնական ընթացքը, եօթը տարիէ ի վեր իւր անցուցած առաքինի կեանքը և երկրին համար ըրած աղէկութիւնները չպիտի մոռցուին և թէ յանուն այս ամէնուն պիտի ներուի իրեն :

Բայց այս ենթադրութիւնն ալ շուտով մը ահեղութեամբ, և դառնապէս ժպտեց՝ մտածելով թէ Բիթ-Պէրվէէն գողցած դրամը զինքը վերստին յանցաւոր կընէր արդարութեան առջև, թէ այս դատը անշուշտ պիտի երևան երևէ, և օրէնքին տրամադրութեանցը համեմատ մշտնջենական բռնի աշխատանաց պիտի դատապարտուի :

Այս մտային խաբը կցուեց մտքէն, հետզհետէ երկրէն բաժնուեցաւ երեակայութեամբը և ուրիշ տեղ փնտռեց՝ քիչ մը միտթարութիւն և զօրութիւն :

Բնաւ ինքն իրեն թէ պէտք էր իւր պարտքը ընել, թէ դուցէ ոչ այնչափ դժբաղդ պիտի ըլլար իւր պարտքը կատարելովը՝ որչափ պիտի ըլլար զայն ոտքին տակ առնելով, թէ եթէ թողուր որ ընտելուէր, եթէ Մ. . . ի մէջ մնալու ըլլար, իւր համարումը, իւր բարի համբաւը, իւր բարեգործութիւնները, ակնածութիւնը, յարգանքը, իւր ողորմասիրութիւնը, հարստութիւնը, համբաւաւորութիւնը, առաքինութիւնը օճիրով մը համեմուած պիտի ըլլային, և ինչ ճաշակ կունենային

այսպիսի ահուելի գործի մը հետ միացող այս նուիրական գործերը : Մինչդեռ եթէ յանուն իւր պարտաւորութեան զսհուելու ըլլար, . . . իւր դատապարտութեանը հետ երկնային դաղափար մը միացած պիտի ըլլար :

(Շարունակել)

ՆՈՐ ՀՐԵՏԱՐԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԳՕԼԴՍՄԻԹ

ՎԵԿԳԻԼՅԻ ԵՐԵՅԸ

Այս է զեղեցիկ վիպասանութեան մ'անունը, զոր անդղիներէն հոյերէն յատուկ աշխարհաբաւ լեզուի թարգմանած է Մեծարգոյ Պարոն Կարապետ Իւթիւճիեան, Մասիս խմբագիրը : Բարոյակա, նուիրեան ընտիր և զեղեցիկ դասեր կը պարունակէ այն, և հպելի է ամէն հասակի անձանց : Հայր մը հօն կրնայ սորվիլ համբերութիւն ի վիշտ և անվհեւ արիւթիւն իւր և դերդաստանին պատիւը անարատ պահելու համար : Յանդուղն և անխոհեմ երիտասարդք մոլութեան և անառակութեան ուշ կամ կանուխ պատժուիլը, իսկ առաքինի օրիորդք՝ Կախախնամութեան ամէն ժամանակ իրենց վրայ հսկելը կրնան տեսնել : Այս վիպական պատմութիւնը Անգղիացուց մէջ մեծ յարգ ունենալուն, կը յուսանք թէ ազգայինք ալ անոր արժէքը կը ճանչնան :

ՎԱԼԵՐԻԱ ՆԻ ԼԸ ՊԵՐՊՈՒԼԻԷ

Չբօսալի կատակերգութիւններ են, զոր ֆրանսերէնէ աշխարհաբար հայերէնի թարգմանած է Յարգի Պ. Տիգրան Գարադաշեան :

Թարգմանչէն կողմէ ձրի կը տրուի ընթերցասիրաց :

ՀԱՐԱՐԻՐ-ՏՆՕՐԵՆ

ՊՐ. ԹԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ԳՐԻՌՈՒՆԷ

ՏԳԱԳՐՈՐԹԻՒՆ ՏԵՏԵՍԵՆ